

Metodologinen nationalismi historia-tietoisuuden näkökulmasta tarkasteltuna

Metodologinen nationalismi on yhteiskuntatieteilijöiden kehittämä kriittinen termi, joka tarkoittaa historianesitysten rajaamista kansallisiin kehyksiin tutkimusmetodisista syistä. Vaikka Euroopassa ajatus kansallisvaltioiden historiallisesta välttämättömyydestä menetti toisen maailmansodan jälkeen uskottavuutensa, kansakuntien rakentaminen oli jättänyt historian tutkimukseen vaikeasti poistettavat jäljet. Historian lähteet tallennettiin kansallisarkistoihin ja -kirjastoihin, ja tutkijat olivat tottuneet rajaamaan aiheensa kansallisvaltioihin. Historiantutkimuksen eetoksen sodanjälkeisistä muutoksista huolimatta metodologinen nationalismi vaikuttaa 2000-luvun historiantutkimuksessa edelleen ontologisina ja epistemologisina lähtökohtina. Niitä ovat seuraavat:

- kansallisvaltiot nähdään luonnollisina tutkimuskohteina
- tutkimusaineisto hankitaan kansallisista arkistoista ja datakokoelmista
- ilmiöt ja tapahtumat selitetään keskitty-mällä kansallisiin toimijoihin
- kansallisvaltio instituutiona oletetaan historian päätoimijaksi

Metodologinen nationalismi on terminä kriittinen, koska se sisältää huolen kansallisvaltioihin rajoittuvan tutkimuksen riittämättömästä selitysvoimasta.¹ Metodologisesta nationalismista huolestuivat viimeistään 1990-luvulla ensin sosiologit ja antropologit, mutta pian myös historian teoreetikot, jotka katsoivat lähestymistavan lukitsevan yhteisöt kapea-alaiseen kansalliseen historia-tietoisuuteen. Historiatietoisuus on 1800-luvun keskieuropalaiseen metafysiikkaan palautuva käsite, joka koki uuden tulemisen Frankfurtin

koulukunnan filosofien käytössä 1970-luvulla.² Historiatietoisuus tarkoittaa ihmiselle ominaista kykyä suhteuttaa itsensä samanaikaisesti menneisyyteen ja tulevaisuuteen katsomalla menneisyyteen tulevaisuudenodotusten ja tulevaisuuteen menneisyyden selitysten näkökulmasta. Historiatietoisuus vapauttaa ihmisen meneillään olevan hetken kahleista.

Pohdittavanani oleva ongelma on metodologisen nationalismin ja yhteisön historiatietoisuuden ehtojen välinen epäsuhta: aikamme ihmisillä on tietoisuudessaan globaaleja kysymyksiä ilmastosta, tulonjaosta, sotien synnystä ja väestön muuttoliikkeistä, mutta niihin vastaamista estää historiantutkimukselle tavanomainen pysyttäytyminen kansakuntien puitteissa. Ihmisten historiatietoisuus ei vastaa eksistentiaalisten kysymysten globaalia luonnetta.

Globaalit tutkimuskysymykset ja niiden käsitelyn metodiset edellytykset nousivat yhteiskunta- ja kulttuuritieteissä 1990-luvulla voimakkaasti esille. Historiantutkijat seurasivat ennen pitkää yhteiskunta- ja kulttuurintutkijoita ja kehittivät globaalin historiantutkimuksen metodologiset parametrit. Niistä keskeisimmät ovat seuraavat:

- teemat valitaan genealogisesti; tutkijat etsivät aikaperspektiiviä hyödyntäen selitystä olemassa oleville universaaleille ilmiöille
- yksittäisten yhteiskuntien sijasta tarkastelu kohdistuu yhteisöjen ja kulttuurien verkottumiseen ja vuorovaikutukseen
- ihmisten ja ryhmien kansalliset rajat ylittävä liikkuvuus nähdään muutoksen vakiotekijänä
- historiallinen toimijuus määritellään eklektisesti; kansallisvaltion sijasta erilaiset taloudel-

1. Andreas Wimmer & Nina Glick Schiller, Methodological nationalism, the social sciences and the study of migration. An essay in historical epistemology. *International Migration Review* 37 (2003), 576–610.

2. Jörn Rüsen, Historische Orientierung, Über die Arbeit des Geschichtsbewusstseins, sich in der Zeit zurechtzufinden. Böhlau 1994.

liset ja kulttuuriset ryhmät nähdään muutoksen ratkaiseviksi toimijoiksi

- ”Big data”, laajat, digitaalisesti käsiteltävät, alueittain toisiinsa kytkettävät tietokannat ovat globaalin rakenteellisen selittämisen primaari perusta.

Pohjoismaisen historiankirjoituksen globalisointumista kuvaavan tuoreen antologian johdannossa toimittajat kuvaavat, miten yleisen historian käsite asteittain muuttuu yksittäisten maiden erillisten kertomusten kokoelmasta näkökulmataan globaaliksi:

Instead of just adding Danish history, Finnish history, Icelandic history and so on, and calling the sum total Nordic history, we have adopted the framework of the Nordic region, which is in turn put into a larger European framework and, to some extent, a framework focusing on the global circulation of ideas.³

Historiografisesti käänne ilmeni 2000-luvun taitteen kansainvälisissä menneeseen vuosituhtaan katsovissa millennium-historioissa. Uudet maailmanhistorian esitykset eivät enää rakentuneet valtioiden erillisistä kertomuksista vaan globaalisti universaaleista teemoista. Esimerkiksi *The Columbia History of the Twentieth Century* -teoksen luvut käsitelivät universaaleja teemoja, kuten sota, teollisuus ja kauppa, maanviljely, karjatalous ja maatalousväestö, tieteen kehitys, ekologia ja ympäristö ja väestön kasvu ja väestöliikkeet. Luvut jäsenyivät universaalien yläkäsitteiden mukaan ja ottivat eklektisesti merkkejä eri maista.⁴ Kansalliset ilmiöt ja tapahtumat alistettiin universaaleille teemoille. Kysymys oli näkökulmasta eikä alueellisesta rajauksesta. Paikallinen saa merkitykselliseksi tullakseen yleisen taustakysymyksen ja vertailukohtia.

Yksittäisten kansallisvaltioiden millennium-kirjallisuudessa kansalliseen pitäytyvät suuret kertomukset säilyttivät kuitenkin asemansa. Esimerkiksi Suomessa Pentti Virrankosken ja Jouko

Vahtolan vuosina 2002 ja 2003 julkaisemat *Suomen historia* –teokset kertoivat nimenomaan oman kansakunnan toimijoista ja saavutuksista. Teoksissa oli perinteisten kansallisten myyttien, kuten yhteisen alkukodin ja väistämättömän kansallisvaltiokohtalon jäänteitä.⁵ Kansallisvaltio oli näissä teoksissa edelleen maailman poliittisen järjestelmän perusmuoto, ja sosiaalipsykologisesti ne rakensivat edelleen kansallista identiteettiä.

Paineet katsoa menneisyyteen maapallon-laajasta näkökulmasta tuottivat kansalliset rajat ylittävää globaalia historiaa, mutta eivät hävittäneet kansallisvaltioiden oman historiankirjoituksen tarvetta ja tapaa. Jos kuitenkin kansakuntien historiankirjoitus perustui metodologiseen nationalismiin eli lähteiden saatavuuteen ja voittopuolisesti oman kansan teemoihin pitäytyvään perinteeseen, historiankirjoitus oli vaarassa menettää merkityksellisyytään.

Metodologinen nationalismi uusimmassa suomalaisessa historiantutkimuksessa

Saadakseni kuvan siitä, missä määrin meneillään olevan sukupolven suomalaiset tutkijat harjoittavat metodologista nationalismia ja toisaalta ylittävät sen reunaehdot, kartoitin *Historiallisessa Aikakauskirjassa* 2010-luvulla arvioidut historia-teokset. Kysymykseni näkökulmasta muodostin kolme kiinnostavaa luokkaa: suomalaisten tutkijoiden Suomeen rajaamat tutkimukset, suomalaisten tutkijoiden muihin maihin tai historian yleiseen teoriaan suuntaamat tutkimukset, ja suomalaisten tutkijoiden globaalisti suuntautuneet tai kansainvälisesti vertailevat historia-esitykset. Luokitteluni ei ole ongelmaton; on jossain määrin harhaanjohtavaa sijoittaa vain Pohjoismaita vertailevat tutkimukset kansainvälisten vertailujen joukkoon. Samoin arveluttavaa on luokitella suomalaisiksi teokset, joissa on vain yksi suomalainen kanssakirjoittaja. Tarkasteluni sivuuttaa myös osan vierailta kielillä kirjoitettua tutkimusta, joka, kuten globaalihistoriallinen tutkimus usein, löytää tiensä ennemminkin yhteis-

3. Simon Larsson, Marja Jalava, & Pertti Haapala, Nordic historiography. From methodological nationalism to empirical transnationalism. Teoksessa Pertti Haapala, Marja Jalava & Simon Larsson (toim.) *Making Nordic Historiography. Connections, Tensions and Methodology, 1850–1970*. Berghahn Books 2017, 1–24.

4. Richard W. Bulliet, *The Columbia History of the 20th Century*. Columbia University Press 1998.

5. Pentti Virrankoski, *Suomen historia. Maa ja kansa kautta aikojen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2002; Jouko Vahtola, *Suomen historia jääkaudesta Euroopan unioniin*. Otava 2003.

Taulukko 1.

Metodologinen nationalismi ja globalismi suomalaisessa historiankirjoituksessa 2010-luvulla Historiallisen Aikakauskirjan Arvioita-palstan määrien mukaan.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
suomalaiset tutkijat kirjoittavat Suomen historiasta	27	38	38	46	29	32	26	33	29	22
suomalaiset tutkijat kirjoittavat muiden maiden historiasta tai historian teoriasta	4	3	8	9	16	9	5	4	7	13
suomalaiset globaalien ja vertailevan tutkimuksen harjoittajina	3	1	2	1	4	3	2	1	3	3

kuntatieteellisten joulunumerien kuin Historiallisen Aikakauskirjan arvointipalstalle. Suomeen rajoittuvissa tai suomalaisen tutkijan muuhun maahan kohdistamissa esityksissä on toki usein viitetaustana kansainvälinen tutkimustraditio, johon kirjoittaja yksilöidysti viittaa. Luokitteluratkaisullani sain kuitenkin kokoon havainnollisen taulukon, joka suuntaa antavasti kertoo, missä määrin metodologinen nationalismi vaikuttaa suomalaisessa historiakirjallisuudessa.

Suomalaisten omaan maahansa rajaamien tutkimusten ylivoimainen määrä kertoo metodologisen nationalismin vahvasta asemasta. Lähdeaineiston saatavuus määrää edelleen tutkimuskysymysten valintaa alueellisesti. Lisäksi yhteisön historiallinen identiteetti ohjaa tutkimusaiheen valintaa. Ei ole harvinaista, että tutkimuskysymys liittyy yhteisön vaalimaan ikoniseen teemaan, kuten poliittiseen johtajaan tai yhteisön muistia hallitsevaan dramaattiseen tapahtumasarjaan. Tutkimuskysymys voi kuitenkin samalla olla globaalisti merkityksellinen. Niin on esimerkiksi Miikka Voutilaisen vuonna 2016 julkaisema tutkimus *Poverty, Inequality and the Finnish 1860s Famine*,⁶ joka kuuluu maailmalla laajalti virinneeseen nälkätuhojen tutkimukseen, sekä Tero Toivasen vuonna 2018 esittämä tutkimus *Pohjoisen polku kapitalismiin ympäristöhistorian valossa*,⁷ jonka ytimessä on luonnonvaro-

jen käytön maapalloon teema. Molemmissa tapauksissa taustana oleva tutkimuskirjallisuus, tutkimuskysymysten muotoilu ja päätelmien pohdiskelu osoittavat tutkijoiden olevan tietoisia aiheensa globaalista merkityksestä, mutta metodologisista syistä rajoittavat tutkimuksensa paikalliseen kehukseen.

Toinen luokka koostuu suomalaisten muita maita koskevista tutkimuksista. Suomalaiset kiinnostuvat muiden maiden historiasta joko löytyvien kysymysten vetovoiman tai tutkijalle avautuneen ulkomailta työskentelyn mahdollisuuden takia. Jussi Rantalan valinta tutkia 200-luvun karnevalismia kirjassa *Loyalty, Declaring Continuity, Legitimizing Power*⁸ (2012) todistaa antiikin jatkuvasta kiinnostuksesta Euroopassa. Tuula ja Jari Okkosen tutkimus *Yhdysvaltojen kulttuuriperintöpolitiikka miehitetyssä Japanissa*⁹ (2010) puolestaan osoittaa paitsi kiinnostusta Japaniin myös kulttuurien kohtaamisen universaaliin teemaan. Muiden maiden historiaa tutkivien joukkoon olen sisällyttänyt myös historian teorian tutkijoiden pienen joukon. Sitä edustaa Lauri Viinikkalan tutkimus *Digitaalisia valheita vai historiallista tietoa?*¹⁰ (2018), joka paneutuu virtuaalisen historian käsitteeseen.

Tämän artikkelin kannalta mielenkiintoisin muodostamani luokka käsittelee globaaleja teemoja joko universaalien käsitteiden puitteissa tai

6. Antti Häkkinen, Nälkävuosien uudet tulkinnat ja selitykset. *Historiallinen Aikakauskirja* 115 (2017), 114–116.

7. Yrjö Haila, Kainuun sosioekologinen mullistus kapitalismin ympäristöhistorian valossa. *Historiallinen Aikakauskirja* 117 (2019), 216–217.

8. Ray Laurence, Septimus Severuksen vuosisataisjuhlat yhteisöllisen identiteetin rakentajana. *Historiallinen Aikakauskirja* 111 (2013), 249–241.

9. Hanna-Riikka Pennanen, Kulttuuriperintö - jalo periaate ja pelinappula. *Historiallinen Aikakauskirja* 109 (2011), 490–491.

10. Jessica Parland-von Essen, Sähköinen historia herättää tärkeitä kysymyksiä. *Historiallinen Aikakauskirja* 117 (2019), 257–258.

eri alueita ja yhteiskuntia vertaillen. Vertaileva tutkimus ei ole historiassa kovin yleistä, mikä johtuu historialle tavanomaisesta ja teoreettisesti perusteltavissa olevasta ideografisesta lähestymistavasta. Tämän luokan artikkeleissa, kuten esimerkiksi Marko Nenosen ja Raisa Maria Toivon toimittamassa antologiassa *Writing Witchcraft histories*¹¹ (2014) universaali mentaliteettihistoriallinen teema ja tiedon luotettavuuteen liittyvät teoreettiset kysymykset kohtaavat toisensa. Viime vuosikymmenien ylijärjestyneet katastrofit ja ympäristöongelmat ovat johtaneet tutkijat uhmaamaan lähdekokoelmien kansakuntakohtaisuutta ja etsimään aineistoja ja menetelmiä, joilla luoda aiheesta maapalloinen kuva. Antero Holmilan tutkimus *Holokausti – Tapahtumat ja tulkinnat*¹² (2011) käsittelee juutalaisvainoja yleiseurooppalaisena ilmiönä. Timo Myllyntauksen toimittama antologia *Thinking Through the Environment*¹³ (2011) liikkuu neljässä maanosassa sekä useiden tiedonalojen ja kilpailevien teorioiden välillä. Historiallinen ulottuvuus on antologiassa vahvasti läsnä; mukana on alkuperäiskansojen elinkeinoratkaisuja ja analyyseja maailman eri puolilla tapahtuneista ympäristökatastrofeista. Artikkelit pitäytyvät temaattisen vertailun sijasta kuitenkin yleensä alueittaisiin ja ideografisiin esityksiin. Kansainvälisesti vertailevien tutkimusten arvioissa saattaa ilmetä metodisia epäilyksiä siitä, että vertailija häivyttää tapausten historialliset kontekstit voidakseen tehdä tapauksista yleistyksiä.¹⁴ Epäilysten taustalla on arvioijan perinteinen käsitys historiallisen tiedon ideografisesta luonteesta.

Globaalisti orientoituneiden tai kansainvälisesti vertailevien tutkimusten osuus on Historiallisen Aikakauskirjan arvioiden tarjoaman todistuksen mukaan pieni. Aikakauskirjan tarjoama aineisto ei tietenkään riitä antamaan täyttä kuvaa globaalihistorian tilasta Suomessa. Globaalisti orientoituneita ja vertailevia historiallisia tutkimuksia esitellään monilla muilla julkaisufoorumeilla, ja metodologista globalismia tukevia professuureja on eri nimikkeillä eri yliopistoissa. Tampereella on globaalihistorian professuuri ja monissa yliopistoissa on kansainvälisen politi-

kan oppituojeja. Itä-Suomen yliopistossa ympäristöhistorian apulaisprofessori edistää osaltaan kansalliset rajat ylittävää tutkimusta. Metodologista globalismia edustavien tutkimusten tulokset löytävät tiensä moniin eri julkaisukanaviin. Näin käy etenkin historian ja politiikan tutkimuksen välimailla liikkuvien ja vierailia kielillä julkaistujen tutkimusten. Koska Historiallista Aikakauskirjaa voi kuitenkin pitää historian perinteisen suomalaisen tiedeyhteisön kotina, sen arviointipalstan voi väittää kuvastavan suomalaisen historian tutkijan perusidentiteettiä, joka näyttää paljolti perustuvan metodologiseen nationalismiin. Olematta kansallismielisiä tutkijat toimivat lähteiden saatavuuden ja tutkimuskysymysten rajaa- mistarpeen ehdoin. Vaikka tutkimuskysymyksellä on universaalia kantavuutta, analyysi ja päättely pysyy kansallisessa kehityksessä. Ongelmana on se, että kansallinen kehitys kaventaa tutkimustulosten relevanssia maailmassa, jossa kansakunnat ovat enenevässä määrin riippuvaisia toisistaan ja kollektiivinen muisti auttaisi globaalin muutoksen jäsentämisessä. Yleisön historiatietoisuuden kansakuntakeskeisyys on historian tutkimukselle haaste.

Globaalista katseesta metodologisen kosmopolitismiin

Globaali katse sisältää enemmän kuin metodologisen ulottuvuuden. Sillä on historiatietoisuuden kannalta oleellista maailmankatsomuksellista ja eettistä potentiaalia, mikä ilmenee globaalihistorian perinteestä. Nationalismia edeltävinä aikakausina globaalihistoriaa harrastettiin spekulatiivisena historianfilosofiana. Valistuksen ajalla Montesquieu kehitti universaalisen selitysmallin eri maiden kulttuurien erilaisuudelle. Hegel, josta tuli nationalistien oppi-isä, puolestaan kirjoitti maailmanhistoriaa, jonka perimmäisenä liikevoimana oli kansallisvaltioiden kansallishengessä itävä maailmanhenki. Marx taas katsoi yhteiskunnallisen dialektiikan ohjaavan koko ihmiskunnan kehitystä kansakuntajasta riippumatta.

Montesquieun, Hegelin ja Marxin historianesitykset olivat enemmän metafysiikkaa kuin todellisuuteen viittaavaa historian tutkimusta.

11. Walter Rummel, Uusia avauksia noitavainojen historian kirjoitukseen. *Historiallinen Aikakauskirja* 113 (2015), 205–207.

12. Eero Kuparinen, Holokaustista ja tulkinnosta. *Historiallinen Aikakauskirja* 109 (2011), 235–237.

13. Petri Juuti, Globaali katsaus ympäristöhistoriaan. *Historiallinen Aikakauskirja* 109 (2011), 491–493.

14. Marko Lehti, Historia ja kestävän rauhan edellytykset. *Historiallinen Aikakauskirja* 111 (2013), 381–383.

Jälkimmäistä tavoitellen ammattihistorioitsijat oppivat 1800-luvun loppupuolella pitäytymään ideologioiden sijasta historialliseen kontingenssiin, tapahtumien monitekijäisyyteen ja ennakoimattomuuteen. Tutkimuskohteet olivat yleensä varsin kapea-alaisia, ja ilmiöiden ja tapahtumien syiden oletettiin olevan toisistaan riippumattomia paikallisia tekijöitä. Tällä metodisella otteella tutkijat uskoivat takaavansa johdopäätöstensä objektiivisuuden ja positivistisen luotettavuuden.

Siirryttäessä toisen maailmansodan jälkeen post-nationalistiseen aikakauteen historioitsijat kiinnostuivat uudelleen globaalin näkökulman suuntaamisesta menneisyyteen ja muutokseen. Metodinen käänne, jonka mukaan historianesitys ei koskaan ole todellisuuden rekonstruktio vaan kulttuurinen tuote, rohkaisi tutkijat tinkimään datan ja selityksen välisestä korrespondenssista ja laajentamaan katsettaan alueellisesti. Jo Fernand Braudel 1950-luvulla käsitteli koko Väli­meren aluetta, jolla hänen mukaansa todelliset kulttuuriset muutokset tapahtuivat erillisistä valtioiden rajoista riippumatta. Seuraavaa sukupolvea edustava Immanuel Wallerstein käytti maailmanjärjestelmän käsitettä selittämään kapitalismia luomaa keskuksen ja periferioiden hierarkiaa. William ja J. R. Mc Neill käsittelivät maapallon kehitystä kulttuurisen verkostoitumisen eikä kansallisvaltioiden potentiaal­in hedelmän. Uuden vuosituhannen puolella Manuell Castells painotti tiedonvälityksen vallankumousta yhteiskunnan muutosvoimana, ja Niall Ferguson tarttui sivilisaation käsitteeseen ja sivilisaatioiden kilpailuun maailman muutoksen ehtona.

Mainitut globaalihistorian kirjoittajat perustivat ajattelunsa historian ontologiseen uudelleen ymmärtämiseen. Toisin kuin esinationalistiset maailmanhistorian kirjoittajat, he eivät tukeutuneet transsendenteihin aatteisiin vaan eklektisesti valitsemiinsa yhteiskuntateoreettisiin yleiskäsitteisiin. Historia ja yhteiskuntatieteet lähentyivät post-nationalistisella kaudella toisiaan. Esimerkiksi Braudel ja Wallerstein olivat lähempänä nomoteettisia, yleisiä lainomaisuuksia etsiviä yhteiskuntatieteitä kuin ideografista historiaa.

Epistemologisesti globalismi kehittyi omaksi metodologiseksi järjestelmäkseen 1990- ja 2000-lukujen metodisen keskustelun tuloksena. Pääkeskustelijoina olivat edelleen yhteiskuntatutkijat, ja keskustelun kontekstina oli aluksi ennen muuta muuttoliike ja siihen liittyvät kulttuurisen eksklusion ja inklusion käsitteet. Muuttoliikettä koskeva keskustelu nosti esiin tutkimusaineiston luonteen merkityksen. Perinteinen poliittis-historiallinen tutkimus oli käyttänyt aineistonaan kansallisia tilastoja, viranomaisraportteja ja julkisia kannanottoja. Niihin nojaava tutkija saattoi päätellä maahanmuuton olevan kansalliselle yhteisölle turvallisuusuhka ja kulttuurisesti hajottava tekijä. Jos tutkija sen sijaan lähestyi maahanmuuttoa globaalista datasta käsin, maahanmuutto ilmeni ajattomaksi yleiskäsitteeksi ja uhka suhteelliseksi. Maahanmuutto oli elimellinen osa ajassa kauas ulottuvaa globaalia historiallista todellisuutta, ja sen syitä ja vaikutuksia tuli arvioida suhteessa eri aikojen yhteisöjen kokemuksiin ja kehitykseen. Maahanmuuton tutkimuksesta tuli ensimmäinen alue, jossa globaali metodologia osoittautui merkityksellisen tiedon takeeksi.¹⁵

Maahanmuuton vaikutus yhteisön koheesioon vaihtelee historiallisesta tapauksesta toiseen. Koheesion ehtoja koskeva tutkimus saattaa käyttää tukenaan klassisen sosiologian käsitteellisiä erotteluja. Alun perin saksalaisen sosiologin Ferdinand Tönniesin 1900-luvun alkupuolella esittämä ero ulkoi­siin instituutioihin perustuvan *Gesellschaftin* ja sisäiseen yhteisyyden kokemukseen pohjautuvan *Gemeinschaftin* välillä johdattaa tutkijat paneutumaan yhteiskunnan mikrodynamiikkaan. Toisin kuin makrorakenne *Gesellschaft*, spontaani *Gemeinschaft* perustuu ihmisten kohtaamisten kokemuksiin. *Gemeinschaft* ei edellytä ympärilleen kansakunnan kehystä, vaan ihmisten vuorovaikutus ja sille löytyvä tila ovat väestön muuttuessa koostumukseen *Gemeinschaftin* synnyn ehtoja.

Metodologisen globalismin mukaisessa maahanmuuton tutkimuksessa on läsnä vahva sosioeettinen ulottuvuus. Kysymys on yhteisön hyvän ehdoista. Sosiologi Ulrich Beck korostaa globaalin katseen takana olevaa kosmopoliittista

15. Wimmer & Schiller 2003, 576–610.

eetosta ja haluaa puhuttavan metodologisesta kosmopolitismista.¹⁶ Kosmopoliittisuus tarkoittaa irtautumista paikallisiin yhteisöihin sidotuista moraalista identiteeteistä ja sitoutumista universaaleihin eettisiin arvoihin. Beck kirjoittaa:

Eikö [tutkimuksen] ”kosmopolitisaatio” ole vain uusi nimitys globalisaatiolle? Vastaus on ”Ei.” Globalisaatio on jotain meistä katsoen ulkona ja kosmopolitisointi sisäpuolella tapahtuvaa. Kun globalisaatio sisältää näkemyksen maailmasta kuorittavana sipulina, jossa paikallinen ja kansallinen ovat sisäkerroksia ja globaali ulkokerros, kosmopolitisaatio purkaa sipulimallin lähtemällä siitä, että ihmiset Moskovasta Pariisiin, Riosta Tokioon, elävät ja ovat kautta aikojen eläneet keskinäisten riippuvuuksien erottamattomiksi sitomina, [...] Kosmopolitisaatio on sisäistettyä globalisaatiota.¹⁷

Beckin viitekohteena ovat yleiset ihmisoikeudet, kun taas historioitsijoilla tutkimuksen yhteiskunnallinen refleksiivisyys on rajoittunut perinteisesti kollektiivisen identiteetin rakentamiseen, jossa suoranaista moralisointia on vältetty. Identiteetin ymmärtäminen Beckin tapaan eklektiseksi positioksi vapauttaa historiantutkijat kollektiivisen identiteetin todentamisesta, mutta pitää heidät edelleen varovaisina eettisen pohdiskelun sisällyttämisessä historianesityksiin. Piilehän eettisessä arvioinnissa anakronismin vaara: toisen ajan arvojen käyttäminen menneisyyden toimijoiden eettiseen arviointiin ei ole autenttisuuden vaatimuksen mukaista.

Beckin käsitteellinen laajennus, metodologisen globalismin laajentaminen eettiseksi kosmopolitisaatioksi kuvastaa historiantutkimuksen saamaa haastetta: pitäisikö tutkimuksen epistemologiset ehdot ajatella uusiksi? Metodologinen nationalismi oli taannut tutkimustulosten ja todistusaineiston suhteellisen vankan korrespondenssin. Metodologinen globalismi painottaa tutkimuksen teoria- ja arvopohjaisuutta. Historioitsija joutuu nyt määrittelemään tutkimusotteensa

luovien kansallisen ja globaalin merkityksellisyyden välillä.

Historioitsijoiden metodologista globalismia koskevan keskustelun ydinkysymykset

Metodologisen globalismin ontologisten, epistemologisten ja eettisten perusoletusten sopeuttaminen historiografian uusiksi normeiksi vaatii historioitsijoilta tiedonalakohtaista kädenvääntöä. Historiantutkimuksessa on 1990-luvulta lähtien esiintynyt pyrkimystä pelastaa historia näköaloja kapeuttavalta metodologiselta nationalismilta.¹⁸ Käydyin teoreettisen keskustelun ydinkohtia ovat kysymykset rakenteellisen ja toisaalta toimijakeskeisen selittämistavan ensisijaisuudesta, teoriapohjaisen analyttisen tarkastelun ja paikalliseen todellisuuden kuvaamisen luotettavuuserosta ja etiikan osuudesta ilmiöiden tarkastelussa. Esimerkin metodologiseen globalismiin liittyvästä ongelmasta tarjoaa fasismin nousun taustoittaminen. Filosofit ja sosiaalipsykologit ovat antaneet fasismille universaaleja, yhteiskuntateoreettisia selityksiä, kuten Theodor Adornon teoria autoritaarisesta persoonallisuustyyppistä fasismien nousun tekijänä tai marxilainen tulkinta kansallissosialismista myöhäiskapitalismin tuotteena. Historioitsijat ovat kuitenkin tavanomaisesti pitäytyneet poliitikkojen aikeiden ja päätösten läheltä seuraamisessa. Historioitsijalle tyypillistä selittämistä edustaa Jürgen Kockan 1980-luvulla esittämä *Sonderweg* -teesi, jonka mukaan Saksassa tapahtumat ja poliitikkojen päätökset seurasivat toisiaan kansallisella kentällä ilman yleistä aatehistoriallista kaavaa.

Toimijaperustainen selittäminen vastaa historian tietoteoreetikkojen perinteistä näkemystä historian ilmiöiden ainutkertaisuudesta ja niiden vaatimasta ideografisesta lähestymisestä. Uuden aallon globaalihistorian kirjoittajat ovat kuitenkin luopuneet ideografisesta historiankäsitteestä voidakseen vahvistaa historian potentiaalia tarjota yleisiä teesejä globaalia muutosta koskevassa keskustelussa. Paikallinen katse on heidän esityksissään korvautunut ilmiöiden ja yhteiskuntatie-

16. Ulrich Beck & Natan Sznaider, Unpacking cosmopolitanism for the social sciences – a research agenda. *British Journal of Sociology* 61 (2010), 381–402.

17. Beck & Sznaider 2010, 389.

18. Peggy Levitt & Sanjeev Khagram, Constructing Transnational Studies. Teoksessa Sanjeev Khagram & Peggy Levitt (toim.) *The Transnational Studies Reader. Intersections & Innovations*. Routledge 2008, 1–18.

teellisten yläkäsitteiden käytöllä silläkin uhalla, että toimijakohtainen todellisuus historian viite-taustana hämärtyy.

Tietoteoreettisen positivismin kaudella, jolloin historioitsijat uskoivat menneisyyden olevan sen jäänteistä rekonstruoitavissa, vallalla oli taipumus rajata tutkimus alueellisesti, ajallisesti ja institutionaalisesti. Rajaaminen johtui lähteiden saatavuudesta ja käsiteltävyydestä, mutta kostautui historianesitysten merkityksellisyyden kaventumisena. Esimerkiksi ympäristökysymysten tai hyvinvointi-indikaattoreiden yleisinhimillisen tarkastelu ylitti historian tutkijan uskalluksen rajat. Tuotetun tiedon luotettavuus pysyi vankana, mutta relevanssi jäi heikoksi.

Informaation digitalisaatio on muuttanut tilanteen. Eri maiden datakokoelmat voidaan saattaa keskustelemaan keskenään maapallonlaajuiseen tarkasteluun ja päättelyyn. Ne myös ulottuvat usein varsin pitkälle menneisyyteen. Metodologinen globalismi on ratkaisevasti hyötynyt informaation digitalisaatiosta, joka myötävaikuttaa universaalisti merkittävän tiedon saavuttamiseen. Jopa laadullista elämismaailman tietoa tavoittelevat mikrohistorian tutkijat voivat uuden digitaalisen teknologian ansiosta saattaa paikalliset aineistonsa keskusteluyhteyteen ja suhteuttaa havaintonsa toisten tutkijoiden tulkintoihin. Näin metodologinen globalismi tekee mahdolliseksi saavuttaa paitsi kovaa faktaa myös jopa ihmisten ja ryhmien kokemushistoriaa globaalissa mittakaavassa.

Ilmiöiden ja tapahtumien mikrotasolla on kuitenkin ulottuvuuksia, joihin pääsee käsiksi vain moniotteisella ja kysymyksiltään avoimella tutkimuksella. Yksittäisellä paikalla tai laitoksella voi olla ainutlaatuisia ulottuvuuksia, jotka vain kokemuksiin pohjaava tutkimus tavoittaa. Metodologinen globalismi tarvitsee näin tuekseen metodologista lokalismia, joka tuo esiin mikrotason kokemusmaailman vivahteet.¹⁹

Metodologiseen globalismiin perustuvan maailmanhistorian kirjoittajat lähtevät tavanomaisesti liikkeelle kysymällä, miten historia selittää jotain meneillään olevan ajan suurta kysymystä. Esimerkiksi J. R. ja William McNeill

haluavat avata kulttuurisen eksklusion solmua osoittamalla, että ryhmät ovat kautta aikojen aktiivisesti verkottuneet keskenään, ja Niall Ferguson haluaa tehdä ymmärrettäväksi kansainvälisen tulojaon epätasaisuuden. Teemoissa on jo lähtökohtaisesti moraalinen lataus.

Globaalihistorioitsijoiden omaksumien tutkimuskysymysten ero positivismin kauden historioitsijoiden pyrkimykseen olla etsimättä vastauksia menneisyyttä koskeviin moraalisiin kysymykseen on ilmeinen. Positivistien mukaan historioitsijan tuli tarjota yleisölle vain faktat. Metodologinen globalismi lähtee liikkeelle eettisestä haasteesta ja edellyttää eettisesti rakentavaa tulosta. Muuttoliikettä koskeva tutkimus tarjoaa esimerkin metodologisen nationalismin ja metodologisen globalismin vastakohtaisuudesta. Kun edellinen tarkastelee muuttoliikettä alueellisesti kapealla katseellaan, se antaa näennäisesti vankkoja faktoja, jotka kuitenkin saattavat tukea yhteisössä herkästi nousevaa moraalista torjuntaa. Vasta muuttoliikkeiden tutkiminen historiallisesti universaalina ilmiönä on ollut omiaan kaatamaan kansallisvaltioiden asukkaiden moraalisen itsepuolustuksen ja avaamaan ajattelun yleisten ihmisoikeuksien hyväksymiselle. Eettisesti vapauttava vaikutus on ollut myös tutkimuksella, joka tarkastelee vähemmistöjä universaalina ilmiönä eikä yksittäisten kansallisvaltioiden ongelmana. Eri yhteisöjä vertailtaessa vähemmistöjen historialliset kokemukset suhteellistuvat ja tulevat mahdollisiksi käsitellä yhteisten eettisten nimittäjien avulla.

Maailmanmuisti historiatietoisuuden rungoksi

Yhteisön historiatietoisuus ja historian tutkimus ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Kollektiivinen muisti ammentaa vahvistusta tutkijoiden tuloksista. Edellä olen Historiallisen Aikakauskirjan kymmenen vuoden aikana julkaisemien tutkimuskirjallisuuden arvioiden perusteella väittänyt, että Suomessa globaalihistoriaa ilmes-tyy niukasti, ja yhteisön historiatietoisuus jää sen vuoksi helposti kansakuntakohtaiseksi.

19. Angelika Epple, *The Global, the Transnational and the Subaltern. The Limits of History beyond National Paradigm*. Teoksessa Anna Melina, Devrim Sel D. Nergiz, Thomas Faist & Nina Glick Schiller (toim.) *Beyond National Methodological Nationalism. Research Methodologies for Cross-Border Studies*. Routledge 2012, 155–175; Lara Putnam, *To Study the Fragments/Whole. Microhistory and the Atlantic World*. *Journal of Social History* 39 (2006), 615–630.

Suomalaiset historian oppikirjat ovat 2000-luvulla paljolti metodologisen nationalistin tuotteita. Ne esittävät edelleen toisen maailmansodan ja Suomen talvi- ja jatkosodan omina erillisinä kertomuksina. Väestöhistoriaa ne lähestyvät ristiriitaisesti esittämällä väestön vähenemisen olevan Suomelle uhka, mutta väestön kasvun taas maapallolle vaara. Ristiriita haastaa historiatietoisuuttaan rakentavan ihmisen. Voiko hän orientoitua aikaansa tukevasti, jos tietoisuus jakaantuu kansalliseen ja kansainväliseen?

Vaikka metodologinen globalismi on jo sukupolven ajan ollut vilkkaan historian teoriaa koskevan keskustelun kohteena ja vallannut alaa historiografiassa, metodologinen nationalismi vaikuttaa 2010-luvulla edelleen niin tutkimuksessa, historiakulttuurissa kuin sosiaalisessa muistissa. Kansallisvaltion kehityksessä esitetty historia on suomalaisen yhteisön jäsenille edelleen historiatietoisuuden pääasiallinen viitetausta. Ongelma syntyy silloin, kun kansallisvaltiokeskeisyys hämärtää menneisyyden tapahtumien kansainväliset ehdot ja estää tulevaisuuden odotusten yhteisen rakentamisen.

Metodologiseen globalismiin pohjautuva tutkimus torjuu nativistista retoriikkaa ja sen

mukaista ulossulkevaa politiikkaa. Siksi sen tuki yhteisön historiatietoisuudelle on arvokas. Historiantutkimuksen ja yhteisön muistin suhteen korjaamiseksi haluankin lopuksi vakiinnuttaa keskusteluun ”maailmanmuistin” käsitteen. Globaalihistorian tutkimustulokset tukevat maailmanmuistia, joka koostuu maailmanlaajasti vaikuttaneista ilmiöistä ja tapahtumista. Niiden valitsemiseksi ja merkityksellistämiseksi tarvitaan jatkuvaa historiakeskustelua, jonka älyllinen ja eettinen avoimuus ratkaisevat yhteisön historiatietoisuuden laajuuden. Maailmanmuistitiin valikoituvien merkityksellisten ilmiöiden ja tapahtumien eettinen sisältö elää meneillään olevan ajan ongelmassa. Maailmanmuisti metodologisen globalismin eettisine ulottuvuuksineen antaa yhteisölle mahdollisuuden vapautua kulttuurisista kaikukammioista ja samaistua yhteisiin kohtalonkysymyksiin.

Sirkka Ahonen on historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen emeritaprofessori Helsingin yliopistossa.

Sähköposti: sirkka.ahonen@helsinki.fi